

Székely
Gábor

Ybl Miklós templom- építészete

„Megszokott fordulat a 19. századot elvilágiasodással és vallástalansággal vádolni. E kérdés taglalása csak annyiban tartozik ide, hogy az egyház vezető szerepe a művészetek terén háttérbe szorul, sőt mindinkább megszűnik. Korántsem jelenti azonban azt, hogy ne helyezett volna súlyt egyházi építkezésekre. Sőt: korszakunk szám szerint igen gazdag a templomépítkezésben” – állapította meg ZÁDOR Anna, a korszak művészetének kiváló kutatója a klasszicizmus és romantika egyházi építészetről (1981, 19–20. o.). Ez a kettősség jól jellemzi Ybl Miklós munkásságát is, melyben a világi célú épületek vannak többségben, de számos egyházi épület, köztük művészettörténeti szempontból meghatározó alkotások tervezése is a nevéhez fűződik.¹

Ybl pályájának első szakaszát nagyban befolyásolta a Károlyi családdal való kapcsolata. Gróf Károlyi György megbízásából született első egyházi műve, az 1833–1834-es földrendésekben megsérült kaplonymonostori ősi családi temetkezőhely újjáépítése. Az 1842–1847 között romantikus stílusban elkészült templomot, a bencés (ma ferences) kolostort és az új sírboltot, ahol utóbb a gróf is temetkezett, 1848. július 18-án szentelték fel.² A román stílusú templom helyreállítása során Ybl megismerhette a középkori építészet sajátosságait; e tudást későbbi munkáin is hasznosítani tudta. Az eredeti épületből sokat megőrzött, ezt jelzi egy újabban előkerült román kori ablak és a szentély melletti, feltehetően középkori előzményekre visszamenő emeleti oratóriumok is. A nyugati toronypár egyenes lezárása, amit az újabb földrendéstől való félelem is indokolt, talán a pécsi székesegyház mintájára készült. Károlyi György ajánlotta őt bátyja, István figyelmébe, aki Fótton uradalmi építészévé fogadta, és az ő megbízásából készült el itt 1845 és 1855 között a magyarországi romantikus építészet emblematikus és programadó alkotása, egyúttal az egyik legimpozánsabb hazai templom a 19. században (*1. kép*).³ Yblnek ez volt az első önálló, monumentális munkája és egyik legszebb, érett romantikájú épülete. Az építkezés 1848–1851 között leállt, mert Károlyi Istvánt a szabadságharcban való részvétele miatt két évre bebörtönözték, végül csak 1855-ben szentelték föl a templomot. 1845-re viszont már elkészült a plébánia és az iskola árkaodos bejáratú, földszintes, hátul emeletes épülete, melyek

¹ A témához kapcsolódva a Szent István-bazilika Lovagtermében 2014. augusztus 23-án nyílt kiállítás *Ybl szakrális épületei* címmel. A tanulmány írásához a hivatkozott műveken kívül felhasználtam az Ybl Miklós születésének 200. évfordulójára az Ybl Egyesület gondozásában készült honlap (<http://www.ybl2014.hu/>, megtekintés: 2014. augusztus 7.) anyagát, valamint az *Életmódja: építész* (MTA és Budapest Főváros Levéltára, 2014. április 8–9.) és a *Művészet Ybl és Lechner korában* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Művészettörténeti Tanszék, 2014. május 7–8.) című konferenciákon elhangzott előadásokat is.

² YBL 1956, 16. o., 7. kép; BAJÁK 1994, 19–20. o.; GERLE–MARÓTYZ 2002, 184. o.

³ A fóti templom a korszakról szóló minden áttekintő munkában kitüntetett helyet kap: YBL 1956, 16., 19–24. o., 16–26. kép; ZÁDOR 1981, 189. o., 124–125. kép; LYKA 1982, 138–139. o., 69. kép; ZAKARIÁS 1992b; SISA 1998, 199–200. o., 8.1. kép; VIII. tábla; GERLE–MARÓTYZ 2002, 16., 42–46., 185. o.; RITOÓK 2003, 114–118., 115. o., 3–5. kép, 96–97. o., 182. (kép). Összefoglaló áttekintést ad FARBAKY 1991, részletesebb tanulmányok az újabb kutatások eredményeivel: BUDA–RITOÓK 2007.

egymásnak tükörképei és szimmetrikusan helyezkednek el a templom körül. Előképüknek a Friedrich von Gärtner tervezte bajor királyi villa tekinthető, léptékük és méretarányaik viszont a magyar nemesi kúriák hagyományait követik (YBL 1956, 20. o.). A falu főterén, egy kis dombon álló Szeplőtelen Fogantatás-templom a két kisebb épülettel és a közeli irgalmasrendi zárdával nagyvonalú és arányos, tájképformáló, de egyben környezetéhez illeszkedő együttest alkot az áttört korlátú feljáróval. A négytornyos, háromhajós, síkmennyezetes templom szobrait a kor neves bécsi mesterei, Hans Gasser (*Szent István, Szent László*, a főkapu két oldalán, 1851; *A háromkirályok hódolata Mária előtt*, kapubejárat fölötti dombormű, 1853, a főoltár két angyalszobra, 1849) és Anton Fernkorn (*Maria Immaculata*, 1853) készítették. A főhomlokzat középtengelyében, díszes talapzaton álló Mária-szobor a titulusra utal, emellett mint Magyarország védasszonya (*Patrona Hungariae*) fogadja a magyar szent királyok hódolatát, emlékeztetve Szent István (és a hagyomány szerint László) (KERNY 2010) országfelajánlására, ami az önkényuralom éveiben, Károlyi sorsát is tekintve, különös aktualitással bírt. Ráadásul halála után néhány évvel a pápa külön engedélyezte, hogy Szent Istvánt mint az alapító védőszentjét tegyék meg a templom patrónusává, melyet a dogma 1854-es kihirdetése után elsőként szenteltek a Szeplőtelenül Fogantatott Szűz tiszteletére.

A keleties és romantikus elemeket vegyítő templom részletformáit Karl Friedrich Schinkel neogótikus berlini Werderkirchéje (1821–1830) és főként Ybl bécsi (Polytechnikum, Heinrich Koch irodája) és müncheni (Képzőművészeti Akadémia, Gärtner tanítványa) tanulmányai befolyásolták. 1846-ban Károlyi támogatásával, kifejezetten a főtí építkezéshez ment tanulmányútra Itáliába, ahol már korábban is járt. Ennek hatása elsősorban a templom térszervezésében fedezhető föl, a hosszázás elrendezésű, síkmennyezetes lefedésű, félköríves szentéllyel záródó ókeresztény bazilikák (Ravenna, San Apollinare Nuovo), illetve a mintájukra épült müncheni Bonifazius-bazilika (Georg Friedrich Ziebland, 1835–1850) követésében. Ez a katolikus teológiai irodalomban tájékozott megbízó kérése is lehetett, aki évekig élt Párizsban és Rómában. A templom külső kiképzése a hatalmas mérműves rózsablakkal középkori előképeket követ, a főhomlokzatot uraló, Kaplonyban is megjelenő négy fiatornyos, lapos tetős tornyok a yorki és lincolni székesegyházakat idézik, az apszis alatti temetkezőhely előképe pedig a milánói Santa Maria delle Grazie templom Sforza-kriptája. Formavilágában korabeli félköríves stílusú templomok (Gärtner: Ludwigskirche, München, 1829–1842 – építését éppen Ybl otléte alatt fejezték be –; Johann Georg Müller: Altlerchenfelderkirche, Bécs, 1848–1862) állnak legközelebb a főtí templomhoz, de ezektől eltér homlokzatának hangsúlyosan vertikális tagolása és a román stílusban gyökerező építészeti romantika szinte keleties burjánzása. A templombelső polikrómiája és ornamentális díszítése a korai historizáló Gesamtkunstwerk (összművészeti alkotás)

1. kép. A főtí római katolikus templom

figyelemre méltó emléke (SZENTESI 1992). Az épület harmóniáját nemes arányai mellett ez a stílusegység adja meg, mely a nagy egésztől a legnagyobb műgonddal megformált részletekig (például a szentségtartóig) következetesen érvényesül. A díszítést nazarénus művészek alakították ki, akik a katolikus újjászületés jegyében a vallásos bensőségesség kifejezése érdekében formalizmustól mentes, a liturgiának megfelelő és a történelmi példák szelleméhez kapcsolódó egyházművészet létrehozására törekedtek. Karl Blaas festette a *Szeplőtelen fogantatás*-főoltár, a Szent Franciska- és Szent György-oltár képei mellett az apszis Jézus életét bemutató freskóit (Karl Müllerrel) és a hajó apostolképeit 1853-ban. Az alamizsnát osztó Szent Franciska képe az alapító 1844-ben elhunyt és a templomban nyugvó felesége, Esterházy Franciska emlékét őrzi, a hagyomány szerint az öreg koldus arcvonásaiban magát Károlyi Istvánt örökítették meg. 1850-ben készült el a fából faragott, ornamensekkel és puttókkal díszített szószék. A hajó alatt húzódik a vasrácsos kapukkal elválasztott családi kripta, a megemelt félköríves szentély alatt pedig a nemeskő- és márványberakásos oltárú altemplom, melyet két, levélornamensekkel díszített pillér oszt három részre. A sírkápolna szentélyének szobrait (*Krisztus, A feltámadás angyala, Károlyi Erzsébet*) Pietro Tenerani faragta 1858-ban. A templom hatását mutatja Fóton az evangélikus (Urbán Mihály, 1871–1873) és az 1787-ben épült református templom romantikus átépítése (1867–1869), az utóbbi esetében a torony rózsablakai kapcsán Ybl szerzősége is felmerült.

Szintén a Károlyiaknak köszönhető Ybl két további templomfelújítása. A családi hitbizományhoz tartozó Hódmezővásárhelyen az 1752–1758 között épült barokk Szentháromság-plébániatemplomot 1860-ban két oldalhajóval bővítették.⁴ Az ősi birtokközponton, Nagykárolyban a piarista templomon végzett nagyobb átalakításokat 1861-ben.⁵

Egy másik kegyúri templom, a nagyecenki plébániatemplom létrejött a nagy szellemek találkozásának köszönhető: a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István és az akkor már az ország egyik legjelentősebb építészének számító, de építómesterei jogát csak 1863-ban elnyerő Ybl közös alkotása. 1859 karácsonyán leszakadt a mai templom helyén álló régi, leromlott állapotú plébániatemplom mennyezete, ezért bezárták.⁶ Ekkor Tolnay Antal plébános levélben fordult az akkor már Döblingben élő Széchenyihez mint a plébánia kegyurához, aki így válaszolt: „Imodánk már-már ingadozó állapotban van, azért mielőtt késő volna, emeljünk egy tisztes templomot Nagy-Czenken, és pedig első királyunk, Szent István tiszteletére [...] mert Czenk nyugat felé – honnan igen hideg szelek jönnek – első hely, hol drága anyaföldünknek szívünkbe és lelkünkbe elválhatatlanul beleszótt nyelven dicsertetik a nagy Isten.”⁷ Széchenyi tárgyalt az önként ajánlkozó, a bécsi Votivkirchét tervező Heinrich Ferstellel, szóba került Gerster Károly és id. Storno Ferenc is, majd személyesen bízta meg Yblt a munkával. Naplója szerint kérte, hogy „minden cikornyás díszítményt kizáró, egyszerű, de mégis elég tágas Isten házat” építsen.⁸ Választását így indokolta: „Ibel vagy tán Ybl Miklós, megtudván, hogy nekem templom kell, tüstént fölrandult, és ezzel tout bien que mal [úgy-ahogy] már megegyeztem; [...] 3. Mert ő építi a fóti imodát, pesti lovardát stb. És most két

⁴ A főhajó homlokzata fölött is hasonló oromzatos lezárás látható, mint a mellékhajókon, ezért nem zárható ki, hogy ez is Ybl munkája. YBL 1956, 24. o.

⁵ A templom eredetileg 1769–1778 között, Rosenstingl Sebestyén tervei szerint épült. YBL 1956, 120. o., 11. jegyz.

⁶ A középkori Mindenszentek-templom egy időben evangélikus, majd az akkori birtokos Nádasdyak rekatolizálásával az 1660-as évektől ismét katolikus használatban volt. 1722–1724 között Keresztelő Szent János tiszteletére újjáépítették. Ez a templom látható még Nagyecenk 1856-ban készült karaszteri felmérésén. PAPP-VÁRY–HRENKÓ 1990, 206–207. o.

⁷ A cenki híveknek írt levele, 1859 és 1860. január eleje. Az imoda kifejezést Széchenyi alkotta meg a latin eredetű templom szó magyarosítására, de nem terjedt el. Naplója szerint 1860. január 7-én tartották az első családi megbeszélést: „Elhatározzuk, hogy templomot építünk Czenken!” SZÉCHENYI 2002, 1212. o.; YBL 1956, 127–128. o., 22. jegyz.

⁸ SZÉCHENYI 2002, 1214., 1216., 1221. o.

olyféle templomot épít, mint nekem kell, s pedig Vásárhelyütt és Nagy Károiban.”⁹ Nem véletlen, hogy a gróf a Károlyiak építtette templomokat említi példaként, mert Károlyi György közeli barátja volt,¹⁰ valószínűleg ő vagy más családtag ajánlotta neki az építész. Ez a kapcsolati háló, a főnemeseket összekötő rokoni és baráti szálak több megbízáshoz is hozzásegítették Yblt.

A gróf Ödön fián és Paur Iván családi levéltáron keresztül szervezte az építkezést. Ybl első terve háromhajós, kereszthajó nélküli, tízívés, ezer hívőt befogadó román templomot mutatott, a főbejárat előtt kocsiáláhajtóval, fölötte hegyes sisakos, felül árkádos toronnyal. Széchenynek ez nem tetszett, ezért Ybl újabb tervváltozata alapján épült meg a templom, ezt viszont a gróf már nem érthette meg. Halála után az építkezést özvegye és fia irányította. 1860. július 1-jén elfogadták a terveket, Széchenyi Béla részvételével, Ybl Miklós vezetésével kitűzték az alapokat, az alapkövet Szent István ünnepén, augusztus 20-án tették le. A templomot 1864-ben ugyanezen a napon Simor János győri püspök szentelte fel. Az ünnepségek időzítése egyszerre tisztelgett a templom védőszentje és az építtető kegyúr emléke előtt is, illeszkedve a Széchenyi tiszteletére országshoz tartott gyászrendezvények sorába, melyek az elnyomással való szembenállást demonstrálták.¹¹ 1897-ben állították föl a gróf Stróbl Alajos által készített egészalakos szobrát a templom előtt, amely ezzel nyilvánosan is Széchenyi-emlékhellyé vált.

A romantikus stílusú háromhajós templom rövidebb lett az első tervhez képest, érdekessége viszont, hogy két kereszthajója van. Ennek előképe a német császári monostorok (pl. Speyer) két kereszthajós, bazilikális rendszerében kereshető, akárcsak az, hogy a nyugati homlokzat egészen a főhajó magasságáig emelkedik. A megrendelő kifejezett kívánsága szerint a torony nem a kapuzat fölött, hanem a templom északi oldalán, a szentély és a kereszthajó mellett áll.¹² A főhomlokzat fölött csupán kis huszártorony ül, emlékeztetve a lebontott régi templom tornyára. A román stíluselemek is a középkori épületre utalnak vissza, egy domborművét (melyen két oroszán közt egy stilizált virág látható) be is építették a toronyajtó fölött. Az épület lehangsúlyosabb, messziről is jól látható eleme az említett hasábos, két felső emeletén nyúlánkabb, sarkain élszedett, oromzatos, hegyes bádogsisakkal koronázott torony. Osztóoszlopos ikerablakai a román stílust követik, a jóval hosszabb második emeletieket viszont a reneszánszra jellemző Vendramin-ablak formájába (kis medaillonnal lezárt félköríves fülke) foglalta. A torony és a huszártorony csúcsán álló és az alaprajzban is tükröződő kettős kereszt a titulusra is utalhat mint a magyar apostoli királyság jelképe.¹³ A homlokzaton körbefutó ívsoros párkány szintén a román kor öröksége, a főbejárat fölötti háromszögű oromzaton hangsúlyosabban, nagyobb ívekkel és hosszan elnyúló gyámsorral jelenik meg. A homlokzat ettől elte-

⁹ Hollán Ernőhöz írt levele, 1860. február 6. YBL 1956, 127. o., 22. jegyz. Kiemelte még a kettejük közt kialakult szoros rokonszenvet és az építész nemzeti érzelmeit is: „1. Mert ő is quasi családhoz tartozik már régóta, Wahlverwandschaft [lelki rokonság], s tudom, hogy szeret. 2. Mert székesfehérvári fiú, aki wenn auch nicht ein Speck Magyar, doch ein fideler Ungar [ha nem tősgyökeres magyar is, hűséges hazánkfia].”

¹⁰ BAJÁK 1994, 17. o. Ugyanakkor nemcsak az arisztokrácia értékelte ezeket a műveket. Pest város tanácsa 1862. december 3-án a Helytartótanácsához írt felterjesztésében Ybl építőmesteri jogának megadását kérte, támogatásul ugyanígy felsorolva a főt, hódmezővásárhelyi és a nagykárolyi templomot. YBL 1956, 31–32. o. Figyelemre méltó, hogy a helyreállításokat is teljesen önálló munkának tekintik.

¹¹ GERLE–MARÓTY 2002, 64–65. o.; RADNÓTI 2010, 90–91. o. Az alapkövetétel napján leplezték le a Höller György soproni kőfaragó alkotta, Széchenyi arcvonásait tükröző pusztacsaládi Szent István-szobrot is, összekapcsolva a két István kultuszát.

¹² YBL 1956, 28–29. o., 43–44. kép; RITÓÓK 2003, 118. o.

¹³ A Hartvik-legenda szerint Szent István a korona mellett apostoli áldást és az apostolság jeleként keresztet is kapott II. Szilveszter pápától (ÉRSZEGI et al. 2004, 33. o.), utóbbi a magyar címerbe is bekerült.

kintve a megbízó kérésének megfelelően díszítetlen, így a főtí templomhoz hasonlóan annál jobban érvényesül a finoman megmunkált bélétes kapuzat, melyet a családi címer és jelmondat is kiemel.¹⁴

A templom berendezése 1862–1864 között készült. A főoltár képét (*Szent István felajánlja a koronát Szűz Máriának*) itt is Karl Blaas festette 1863-ban, a félköríves keret díszítése is a főtí képekéhez hasonlít, tetején levélindákkal körülvett kereszt áll. A kép témája a hagyományos, a Hartvik-legendán alapuló (ÉRSZEGI et al. 2004, 42. o.) ikonográfiai típust képviseli, összekapcsolva Szent István és Mária tiszteletét, emellett a főtí szobrokhoz hasonlóan aktuális tartalommal is telítődött: Szent István király mint az önálló magyar állam és egyház alapítója és védelmezője kér égi pártfogást az elnyomástól szenvedő Magyarországnak. Néhány 17. századi itáliai kép díszíti még a templomot, tanúskodva a Széchenyiek műgyűjtéséről, egy Madonna-kép és a *Kőhöz láncolt Krisztus* a család korábbi házi oltáráról.

2. kép. A kecskeméti evangélikus templom

Ezzel egy időben a kicsiny kecskeméti evangélikus gyülekezet is Ybllel építtetett templomot 1792-ben épült első, torony és harangok nélküli, ekkor már szűk és leromlott állapotú templomuk helyett.¹⁵ Erre a célra már 1836–1837-ben országos gyűjtést indítottak. 1850-ben Czékus István lelkész vezetésével elhatározták az építkezés megkezdését, végül Torkos István lelkész 1861. február 23-i pesti útján bízta meg Ybl Miklóst a templom tervezésével. A gyorsan elkészült tervet a közgyűlés elfogadta, de a költségkímélés érdekében negyedrésszel csökkentette a méreteket. A tervek sajnos nem maradtak fenn Ybl hagyatékában, a gyülekezet levéltára pedig a II. világháborúban eltűnt.

A régi épület lebontása után, annak helyén kezdődött meg az építkezés. Az ünnepélyes alapkövetételt 1862. július 9-én Székács József bányakerületi szuperintendens végezte.¹⁶ Az építkezés költségei a természetben adott szolgáltatásokon felül 30 000 Ft-ot tettek ki, amit adakozásból, országos gyűjtésből és az 1863. november 1-jére meghirdetett sorsjátékból gyűjtöttek össze, emellett a régi templom építőanyagát is értékesítették. Az összeget a

legnagyobb mértékben a Dukay család tagjai gyarapították. A kivitelezést Gaál József, Halász István és Nemcsik Pál nagykőrösi mesterek végezték. Az építkezést Ybl személyesen, majd segédje, Zolfay Károly útján ellenőrizte, de

¹⁴ „Si Deus pro nobis, quis contra nos?”, vagyis „Ha Isten velünk, ki ellenünk?” (Róm 8,31) DERCSENYI 1992c, 75., 285. o.

¹⁵ VAHOT 1853, 83–126., 121. o. Az egyházközség történetét bemutatja KIS–SZILÁGYI 1992 és KIS–HULEJ 2013 (a templomról: SZÉKELY 2013, 38–51. o.). A templomról újabb áttekintést ad további irodalommal SZÉKELY 2014.

¹⁶ Templomalapkö ünnepélyes letétele. *Vasárnapi Újság*, 1862/29. sz. július 20. 346. o. (szerkesztőségi közlemény); Gömörly Frigyes: A kecskeméti evangélikus templom. *Vasárnapi Újság*, 1862/29. sz. augusztus 17. 388. o. Az esemény jelentőségét mutatja számos egyházi és világi vezető jelenlétén túl, hogy minden felekezet képviseltette magát, kifejezve a Kecskemétre régóta jellemző vallási toleranciát.

vitába került az egyházzal, mert a munka során anyagi okokból eltértek a tervtől. A kifogásolt hibákat kijavították, új faszerkezetet készítettek a huszártorony építéséhez, viszont a torony nyolc- helyett négyszögletes lett, az ablakok pedig hatszögletű ólomkeretek helyett fakeretben, négyszögű üvegezéssel készültek. Az országos aszály okozta károk ellenére 1863 szeptemberére már befejeződtek a munkák. A templom megjelenése szerényebb lett a tervezettnél, ami később megbosszulta magát, mert a méretcsökkentés miatt megváltoztak a tetősíkok, ez rendszeres beázásokhoz vezetett, ezért folyamatosan javítani kellett a tetőzetet.

A templomot 1863. november 1-jén hálaadó istentisztelet keretében, nagyobb ünnepség nélkül szentelte fel Sárkány Sámuel pilisi lelkész (2. kép); ekkor gyűjtést is indítottak az oltár építésére. Az új templom beépült a városképbe, és hogy a főtérre néző saroktelken még jobban érvényesülhessen, lebontották a mellette álló régi házat. Azonban a helyére 1876-ban felépült Takarékpénztár újra eltakarta, majd a századfordulóra teljesen körbeépítették. 1984-re szabadították ki a templomot ebből a szorításból, amikor a Lutheránus Világszövetség budapesti közgyűlésének résztvevői Kecskemétre is ellátogattak.

A szabadon álló templom a négy oldalán egyforma kiképzésű – középen kiemelkedő, erőteljes toronnyal, melyet sátoztetőre állított, Vendramin-ablakos huszártorony koronáz, csúcsán egyszerű kereszttel.¹⁷ A középső toronyrész négy sarkán egy-egy tornyocska áll (ide kerültek volna a harangok), de ezek sisakjait később lebontották. Az épület a bajor romantika félköríves stílusában (Rundbogenstil) épült, mely az ókeresztény, román, bizánci, mór és kora reneszánsz formákat ötvözi szabadon átfoglalva. Magyarországon 1840–1860 között volt meghatározó az építészetben a romantika, ezért a kecskeméti templom az irányzat egy viszonylag kései, de magas színvonalú példájának tekinthető.¹⁸ Fontos láncszemet képez Ybl munkái között is, aki az 1860-as években fokozatosan a historizmus felé fordult. A kecskeméti templom is már a historizmus neoromán változata felé mutat, mivel nemcsak formavilágában, hanem szerkezetében is felhasználja a középkori stílus elemeit. Ezek Ybl korábbi és későbbi épületein is felfedezhetők, elsősorban Főton, Nagycenken és a ferencvárosi plébániatemplomon (1865–1879). Közvetlen előképei között számba vehetők a kor romantikus-bizáncias stílusú evangélikus templomai.¹⁹ Stílusában és alaprajzi elrendezésében a Theophil Hansen – aki közeli kapcsolatban volt Ybllal – tervezte lemergi hadirokkantak kápolnája (1855) és a bécsi evangélikus temetőkápolna (1857–1858, ma Christuskirche), valamint a Diescher József tervezte pesti Rákóczi (akkor Kerepesi) úti szlovák evangélikus templom (1856–1867) állnak a legközelebb a kecskeméti templomhoz. Ybl épületének homlokzatkialakítása a háromszögű oromzatba foglalt, középen kimagasló hárm-

3. kép. A kecskeméti evangélikus templom belső tere

a historizmus felé fordult. A kecskeméti templom is már a historizmus neoromán változata felé mutat, mivel nemcsak formavilágában, hanem szerkezetében is felhasználja a középkori stílus elemeit. Ezek Ybl korábbi és későbbi épületein is felfedezhetők, elsősorban Főton, Nagycenken és a ferencvárosi plébániatemplomon (1865–1879). Közvetlen előképei között számba vehetők a kor romantikus-bizáncias stílusú evangélikus templomai.¹⁹ Stílusában és alaprajzi elrendezésében a Theophil Hansen – aki közeli kapcsolatban volt Ybllal – tervezte lemergi hadirokkantak kápolnája (1855) és a bécsi evangélikus temetőkápolna (1857–1858, ma Christuskirche), valamint a Diescher József tervezte pesti Rákóczi (akkor Kerepesi) úti szlovák evangélikus templom (1856–1867) állnak a legközelebb a kecskeméti templomhoz. Ybl épületének homlokzatkialakítása a háromszögű oromzatba foglalt, középen kimagasló hárm-

¹⁷ YBL 1956, 30. o., 45. kép; ZÁDOR 1981, 187. o., 116. kép; DERCSENYI 1992b, 28–29., 135. o.; GERLE–MARÓTY 2002, 73–74., 187. o.; RITÓK 2003, 118–119. o.

¹⁸ KOMÁRIK 1984; UŐ 1991; KRÄHLING 2008; JERNYEI KISS 2008.

¹⁹ Ezek között említhető: Theophil Hansen – Ludwig Förster: Bécs-Gumpendorf, 1846–1849; szinte teljesen megegyező homlokzattal: Förster: miskolci zsinagóga, 1861–1863; Hansen: Késmárk, új templom, 1872–1880.

4. kép. A kecskeméti evangélikus templom belső tere

ikerablakkal rokon a budai Fő utcai kapucinus (Reitter Ferenc – Gerster Károly, 1854–1856) és a pesti Hold utcai német református templommal (Ray Rezső Lajos, 1870–1878), a kőfalazást utánzó kváderezés a fóti templom és melléképületein is felfedezhető. Az újabb kutatás mutatott rá, hogy Ybl felhasználta a Karl August Soller által szerkesztett porosz evangélikus templomépítési mintatervgyűjteményt, mely Schinkel hatását közvetítette (KRÄHLING 2008). A neves német klasszicista építész tervezte a Saar-vidéki Bischmisheim mintaadónak szánt, karsú toronnyal koronázott, nyolcszög alaprajzú templomát (1822–1824) (JERNYEI KISS 2008).

A kortárs evangélikus templomok többségétől eltérően a kecskeméti ritka, de nem szokatlan módon görögkereszt alaprajzú. Ennek a 17. századtól megvoltak a hagyományai a nyugat-európai református és az észak-európai evangélikus templomépítészetben, hazánkban a 18. században sziléziai közvetítéssel jelent meg előbb a felső-magyarországi artikuláris helyek fatemplomain (pl. Késmárk, 1690–1717; PAULOSOVÁ 1996), majd a szlovák gyökerű alföldi gyülekezetek templomain (Maglód, 1776–1778; Domony, 1777–1779; Békéscsaba, Kistemplom bővítése, 1783; KRÄHLING–NAGY 2009). A korabeli példák közül a Rákóczi úti templom és a fóti kisebb épületek említhetők. Ez az elrendezés jó látási és hallási körülményeket biztosít, emellett szimbolikus tartalmat is hordoz. A centrális tér, a kör forma az antikvitás óta a tökéletességet, ezáltal magát Istent jelképezi. A kereszt a megfeszített Krisztus, így a megváltás szimbóluma, az egyenlő szárú görögkereszt pedig a gyülekezeti tagok egyenlőségét, a kollektív egyház gondolatát is kifejezi. A protestánsok a döntően hosszázás katolikus templomoktól való megkülönböztetésül is alkalmazták a bizánci hagyományokra jellemző formát.²⁰ A centrális térstruktúra a század második felében ugyan fokozatosan visszaszorult, de még a 20. század elején is volt hatása a hazai evangélikus templomépítészetre.

²⁰ KEMÉNY–GYIMESI 1944; WINKLER 1992; KRÄHLING–NAGY 2009.

A templom belső terét (3–4. kép) a keresztszárak találkozásánál álló sarokpillérkötegekből kiinduló négysüveges bordás keresztboltozat, a sarokterekben csehboltozat fedi. A négyezetet három oldalról fakarzatok veszik körül, melyek karcsú öntöttvas tartóoszlopai Oetl János és Antal 1862-ben alapított neves pesti gyárában készültek. Az empórák keskeny keresztszárakba helyezésével Ybl elkerülte azt a protestáns templomokra jellemző hátrányos megoldást, amely a helynövelést célzó karzatok beépítésével megtöri a belső tér egységét, így a tér tiszta és áttekinthető maradt. A centrális térrészt egészében felmagasította, és ennek a nagyméretű tömegnek toronyformát adott. Ez a félköríves romantikában jelentkező kubusos stílusra jellemző, mely az építészeti tömegeket hatalmas kockákká vagy más mértani testekké alakította. A hangsúlyos toronyrész kisebb méretekben követi a kölni St. Martin-templom 13. századi, négy fatoronnyal övezett nagyméretű tornyát, magasba vonva a szemlélő tekintetét. A tömegformálás előképe lehet Galla Placidia ravennai sírkápolnája (425 körül) is, melyet Ybl láthatott itáliai útjain. A görögkereszt alaprajzú, keresztszárain timpanonos lezárású épületet középen kimagasló gúlisakos torony koronázza. A belső téralakítás is visszatükröződik a kecskeméti templomon, ahol a keresztszárakat félköríves nyílások választják el a négyezettől, melyben a torony magassága nem érvényesül.

Ybl a sarokfülkékkel a görögkereszt alaprajzot négyzethez közelítő formára egészítette ki, hasonlóan a késmárki fatemplomhoz, távoli párhuzamként pedig a 4–10. századi kaukázusi (grúz, örmény) központos templomépítészetre emléltető. A belső térben a keresztforma érvényesül, mivel a saroktereket falak zárják el a hajóktól, a két elsőben sarokbejáratok és lépcsőházak, az oltártól nézve jobbra a sekrestye, balra közlekedőtér található. A keresztszárak oromzatos homlokzata a csatlakozó alacsonyabb részekkel ugyanakkor a hosszházas, háromhajós bazilikák keresztmetszetét idézi fel. A belső tér valóban háromhajós, ráadásul a négyezet hosszabb az előtérnél és az oltártérnél, emlékeztetve a konstantinápolyi Hagia Sophia hosszházas és központos térkompozíciót egyesítő térszervezésére. A karzatok alatti, nyitott fedélszékkal fedett, az oltártér felől félköríves lezárású mellékhajók a római Pantheon nyitott előcsarnokát idézik. Az oltártér előtti félköríves nyílás a középkori templomok diadalíveinek felel meg – jelképezve Krisztus bűn és halál feletti diadalát –, amelyet a teret lezáró falon a sarokpillérekéről indított borda megismétel, keretbe foglalva az oltárt.

A kultuszközpont (az oltár, a szószék és a keresztelőkút együttese) kialakításában Ybl a hagyományos elrendezést követte (3. kép). A keletelt középkori templomokban a szószéket és a keresztelőkutat a hajók – a nyugati bejárat felőli – bal, vagyis északi oldalára helyezték el, a missziót és annak eredményeként a kereszttségben való részesülést jelképezve (FOLTIN 1992). Az evangélikus templomépítészetben lehetőleg megtartották a keletelést, keresztirányú oltárkialakítás esetében a bal oldalon, az apszis pillérén maradt a szószék, a szimmetria és a mellérendelés jegyében viszont a jobb oldalra került a keresztelőmedence. A sötét festésű rokokó-copf fa szószék a régi imaházból került át (eredetileg a többi felszerelés is), a keresztelőmedencét a nők adományából Jablonszky Vince budapesti szobrász, kőfaragó készítette 1878-ban. Az oltár 1866-ra készült el. A templomfalhoz illeszkedő, sötét-fehér festésű, aranyozott díszű építmény középső része kiemelkedik, tört vonalú oromzatát a Tízparancsolat kőtáblái koronázzák. A keleties oltárrácsot szintén az Oetl-gyárral készítették volna, de anyagi okokból végül Mayer András helyi asztalos faragta meg. Frank Károly városi rajztanár festette az oltárképet (*Krisztus az Olajfák hegyén*, ma a templom előterében), helyén egyszerű kereszt áll.

A kecskeméti evangélikus templom tervezése azért is foglal el különleges helyet Ybl munkásságában, mert ez a katolikus építés egyetlen megvalósult protestáns egyházi épülete. Tervei között is csak a debreceni református kistemplom átépítésére Pollack Ágostonnal együtt készített, a firenzei dómot és annak Giotto-féle harangtornyát idéző munkája emléltető 1842-ből (GERLE–MARÓTY 2002, 16., 184. o.). Szakmai alázatát mutatja, hogy ugyanúgy elfogadta a szerény anyagi lehetőségekkel bíró gyülekezet felkérését is, mint a főrangúak és a nagypolgárság megbízásait.

Gróf Esterházy Miklós megrendelésére tervezte az 1841-ben leégett környei Vízkereszt- (Háromkirályok-) plébániatemplom újjáépítését 1865–1866-ban, amire a főpárkány címere is utal.²¹ A mai egyhajós, egyenes szentélyzáródású templom szegmensíves ablakaival és homlokzati kővázáival a korábbi barokk épületre utal vissza, melyből megőrizte a 18. századi mellékoltárt is. A romantikus stílust az ünnepélyességet nyújtó, kockafejezetes oszlopokon nyugvó, tört vonalú oromzattal lezárt kapubaldachin és a gazdag vakolatarchitektúra képviseli az épületen.

A korban gyakori arisztokrata megrendelésekhez tartoztak a többnyire családi sírhelyként is szolgáló kastélykápolnák.²² Kókán plébániaházát, Écskán templomot, paplakot és kastélyt is tervezett (1861–1862).²³ Ybl szakrális épületei között több sírkápolna, mauzóleum is található, melyek jól tükrözik útkeresését, stílusának változásait. Az 1850-ben a szabadkígyósi Wenckheim-kastély kápolnához tervezett, oldalterekkel bővített, dór oszlopos, timpanonos kapuzatú kripta még klasszicista stílusú. Az 1860-ban az alberti (ma Albertirsa) katolikus temetőben épült nemes arányú Szapáry-sírkápolna ívsoros párkányával és félköríves nyílásaival már a romanizáló romantika példája.²⁴ A helyi hagyomány szerint Ybl tervezte a tassi református temetőben álló Földváry-sírboltot is, melyet gótizáló támpillérei és nyolcszirmú rózsablaka szintén a romantikához sorolnak.²⁵ A Kerepesi temetőben 1868-ban Ganz Ábrahám nyughelyének épült centrális alaprajzú, háromkaréjos sírbolt neoreneszánsz részletei Bramante és Giuliano da Sangallo kápolnáit idézik, kupolája a Szent István-bazilikáét előlegezi meg. 1875–1876-ban tervezte tanítványával, Ney Bélával a kajdaci Sztankovánszky-sírboltot.²⁶ A kastélyparkban álló épület Ybl szakrális művészetének szintézisét adja. A négyzet alaprajzú, három oldalról fülkékkel bővített kupolás épület tömegarányaiban a reneszánsz harmóniáját, részletformái viszont a romanikát (baldachinos kapuépítmény, ívsoros párkány, félköríves ablakok) és a gótikát (sokszögű térlezárás, négykaréjos kupolaablakok) veszi mintául. Yblnek tulajdonították a békéscebai Széchenyi ligeti temetőben álló, Karassay Istvánné Beliczey Júlia által építtetett Szent Kereszt-kápolnát is. 1894-ben épült az Ybl-iroda tervei alapján a kecskeméti Szentháromság katolikus temetőben a Ferenczy-sírkápolna, Ferenczy Ida, Erzsébet királyné felolvasónőjének nyughelye.²⁷ A négyzet alaprajzú épületen romantikus elemek köszönnek vissza: a támpillérek, a téglából rakott ívsoros párkány és a nyílások fölötti félköríves szemöldökpárkányok.

Több elgondolása nem valósult meg, így az 1860 körül Budára készült egyetlen zsinagógaterve sem.²⁸ Az akkoriban török mecsetnek tartott ösküi középkori rotunda mauzóleummá alakítására több (romanizáló, muszlim) tervváltozatot is készített 1850 után.²⁹ Erősen átépítve áll a budai Szabadsághegyen az 1860-ban felszentelt ro-

²¹ Az eredeti templom az Esterházyak uradalmi építésze, Fellner Jakab tervei szerint 1757-ben épült. YBL 1956, 128. o. 26. jegyz.; GERLE–MARÓTY 2002, 187. o.

²² A teljesség igénye nélkül: Káloz, Zichy-, 1855 után; Kölesd, Apponyi-, 1859 körül; Kétegyháza, Andrássy–Almácssy-, átalakítás, 1859–1860; Gerla, Wenckheim-, 1860–1862; Fás, Wenckheim-, 1863; Kondoros, Batthyány–Geist-, 1864; Zombolya, Csekonics/Csitó-, 1869–1870; Stomfa, Károlyi Alajos-kastély, 1880. ZÁDOR 1981, 21. o.; YBL 1956, 31. o.; GERLE–MARÓTY 2002, 122–123., 186., 190., 194. o.

²³ Az écskai r. kath. új templom. *Vasárnapi Újság*, 1865/22. sz. május 28. 261. o. A közölt rajzon a nyolcszög alaprajzú torony és a hármas ikerablakok a kecskeméti templomra emlékeztetnek.

²⁴ YBL 1956, 24. o.; GERLE–MARÓTY 2002, 187. o.

²⁵ BALOGH 1997, 781. o.; kép: HORVÁTH 1973, 55. o.

²⁶ GERLE–MARÓTY 2002, 158., 192. o. Az épületet maguk a tervezők ismertették: YBL–NEY 1876; NEY 1875.

²⁷ JUHÁSZ 199, 166. o., felmérési rajza: 180. o.

²⁸ Ybl Ervin felveti, hogy esetleg a lebontott vár alatti, Öntőház utcai zsinagógához készült. YBL 1956, 129. o. 32. jegyz.; GERLE–MARÓTY 2002, 187. o.

²⁹ YBL 1956, 28. o., 38–40. kép; GERLE–MARÓTY 2002, 51–52., 185. o.

mantikus, eredetileg egyszerű famennyezetes Diana utcai Szent László-kápolna, mely az 1858-ban megnyílt iskola épületéhez csatlakozik.³⁰

Ybl újabb jelentősebb templomépülete a leendő fővárosban épült (5. kép). Az egyik legdinamikusabban fejlődő pesti városrész, Ferencváros 1822-ben épült, az 1838-as nagy árvízben súlyosan károsodott régi plébániatemplomát 1865-ben bezárták, és egy új templom építéséről döntöttek. Tervezésére először Feszl Frigyeszt kérték fel, majd Yblt és Steindl Imrét, akik román, illetve gótikus tervet készítettek. Végül Ybl olcsóbb tervét fogadták el; a döntésben az utóbbi stílussal szembeni korabeli fenntartás is szerepet játszhatott. Igaz, a támpillérek, a főhomlokzat négykaréjos ablakai és a sokszögű szentélylezárás gótizáló elemek. 1870. október 9-ére már elkészült az altemplom, de a pénzhiány miatt csak 1875-ben került tető alá az épület.³¹ A régi helyén épült templom a Bakáts tér közepére került, amit a kőmellvéddel körülvett terasz még inkább kiemel. A Duna közelsége miatt a templomnak városképi jelentősége is van, ezért egyenes utcát nyitottak a folyóig, hogy jobban érvényesüljön a látványa. Az épületnek a magasba nyúló, nyolcszögű sisakban végződő torony ad monumentális megjelenést, kétoldalt egy-egy alacsonyabb, karcsú lépcsőtorony átmenetet képez a környező épületek felé. A templomot 1879. április 24-én, a királyi pár ezüstitakodalmán szentelte fel Simor János hercegprímás.

A belső-ferencvárosi plébániatemplom már Ybl historizáló korszakában készült, de még a korábbi romantikus művek tapasztalataiból merít.³² A templom megformálását az is befolyásolta, hogy a korban a középkori stílusokat az egyházi épületekhez rendelték. A háromhajós, keresztház, lombard bazilikális épület a főtí templomra is visszautal a romanika formavilágának felidézésével, de egységesebben és ugyanakkor kevésbé változatosan. A kereszthajót lezáró háromszögű oromzat ívsoros párkányával és hármasképlakkaival a kecskeméti templomra emlékeztet, mely-

5. kép. A ferencvárosi plébániatemplom

³⁰ YBL 1956, 127. o. 19. jegyz.

³¹ A munkálatokat Pest város 1866-ban felajánlott 50 000 Ft-os támogatása és az Erzsébet királyné védnökségével indult gyűjtés után 1874-ben Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter fedezte a vallásalapból.

³² YBL 1956, 51–55., 159–161 o., 97–101. kép; KEMÉNY–FARBÁKI 1991, 229–230. o.; SISA 1998, 212–213. o., 8.15. kép; GERLE–MARÓTTY 2002, 66–70. o., további irodalommal.

nek tornyát Ybl a nyolcszög alaprajzú lépcsőtornyokhoz hasonlóan képzelhette el. Az ottani Vendramin-ablak itt már jóval nagyobb méretben jelenik meg a tornyon, oldalán vakablakként megismétlődve. Az impozáns, mégis visszafogott megjelenésű, az építőanyagok (nyerstégla, kő) természetes színeit megmutató épület leghangsúlyosabb

6. kép. A Szent István-bazilika

külső dísze itt is a nyugati homlokzati torony alatt nyíló félköríves oromfalas-béleletes főkapu. Ezen keresztül vezet a templomba a négyzetes, reneszánsz kupolás előcsarnok. A hajókat a cenki templomtól eltérően nem pillérek, hanem hatalmas oszlopok választják el egymástól. A szószerk karcsú oszlopokon álló, félköríves nyílásain keleties karéjokkal díszített baldachinja a mór építészetet, illetve a fóti templom és a pesti Unger-ház orientalizáló ornamentikáját idézi, evangélista-domborművekkel díszített mellvédje pedig a bécsi Stephansdom Pilgram-szószerkét veszi mintául. A kívülről, szokatlan módon a szentélyfalra nyíló kapun keresztül megközelíthető, kétoldalt elhelyezett íves lépcsőkarok vezetnek a T alaprajzú, a főszentély és a kereszthajó alatti háromhajós, a németországi román altemplomok mintájára szintén oszlopos és kereszthajós kriptába, melynek főoltárát a nyugati falon, a négyzet alatt állították föl.

Míg Fóton bécsi mesterekre volt utalva az építető és az építész, addig a ferencvárosi templom díszítésében már a kor élvonalbeli magyar művészei működtek közre, a szobrászok közül Szász Gyula (a kapu Szent Ferenc- és angyalszobrai), Stróbl Alajos (Szent Ferenc, a kereszthajó külső falán), Fessler Leó (főkapu fölötti Krisztus-dombormű, szószerk mellvédje), később Ferenczy Béni készítette a Szent Antalt ábrázoló szobrot.

A fal- és oltárképeket Than Mór és Lotz Károly, a díszítőfestést Scholtz Róbert készítette. A képek kimondottan a magyar történelmet mutatják be, elsőként hozva be a nemzeti művészet uralkodó történeti szemléletét a katolikus templomba (BÜKI 2010). A szentélyben a sziklából vizet fakasztó Szent László és az alamizsnaosztó Szent István, a kereszthajóban Hunyadi János (aki nem is szent, de a kereszténység hőse) és Kapisztrán Szent János, valamint a próféták és egyházatyák láthatók. A nemzeti szellemet hangsúlyozza az orgonakarzaton az ország és a főváros mint kegyúr címere is. A díszítés is a középkor szellemét idézi neves mesterek munkáival. A színes üvegablakok Than tervei szerint Kratzmann Ede budapesti műtermében készültek, közülük nyolc Trefort miniszter, a Szent Gellért-ablak Ipolyi Arnold adományából készült Stornó Ferenc rajza alapján. Az oltárokat és a szószerket a trieszti Slavek Vencel, a kovácsoltvas díszeket Jungfer Gyula, a bronzöntvényeket a Schlick-gyár, az asztalosmunkákat Thék Endre készítette (ZAKARIÁS 1992a). A torony külső falán lent Szűz Mária és Szent József mozaikképe látható. Ybl iparművészeti fogékonyságát jelzi, hogy több felszerelési

tárgyat maga tervezett.³³ Ez az összművészeti törekvés és a korra jellemző díszítőtechnikák révén a templom egy középkori stílusban tartott, egységes téralkotási és berendezési kísérlet, bár Ybl Ervin értékelése szerint a reneszánsz formák felé fordul Ybl a legapróbb részletekre kiterjedő gondossággal sem tudott már egy valóban román szellemű alkotást létrehozni, viszont az előképektől való eltérés miatt túl keskeny lett a főhomlokzat és aránytalanul magas a torony (YBL 1956, 54. o.). Időközben a Középtemeyi Bizottmány felkérésére Ybl 1870-ben megtervezte a tervezvárosi plébániatemplom már neoreneszánsz stílusú toronysisakját,³⁴ majd 1872–1874 között a pesti görögkeleti temploméit is (GERLE–MARÓTY 2002, 191. o.)

1881–1882-ben ismét egy Károlyi, az újpesti birtokos, illetve fia, Károlyi Sándor bízta meg a felesége, báró Kornis Klára, azaz Clarisse után elnevezett Clarisseum épületegyüttes (gyermekmenhely, iskola, kápolna) tervezésével (GERLE–MARÓTY 2002, 180., 194. o.). A kápolna a ferencvárosi templom motívumait követi a kecskemétihez hasonló, kisebb méretekben. A megvalósulatlan újpesti főtemplom terveit is ő készítette 1879-ben két változatban is, ezek egy meglévő alaprajzba illesztik bele az új templomot, amelyet feltehetően Ybl mért vagy méretett fel.

Ybl utolsó és egyúttal legmonumentálisabb temploma az eredetileg lipótvárosi plébániatemplomnak épült budapesti Szent István-bazilika, historizáló korszakának egyik csúcspontja (6. kép). Építése végighúzódtott szinte az egész 19. századon, magán viselve a kor ízlésbeli változásait.³⁵ Az építkezést Hild József klasszicista tervei szerint kezdték meg 1851-ben; halála után, 1867-ben kérték fel Yblt a munka folytatására. Azonban egy drámai esemény, a félig kész kupola összeomlása az addigi elképzelések átgondolására kényszerítette az építetőket. Ez volt Ybl életének egyik legnagyobb válsága, mert előre sejtette a bekövetkező katasztrófát, megakadályozni mégsem tudta. Új terveket készített, megőrizve a római San Pietro michelangelói tervére visszautaló centrális, kupolás alap gondolatot és a Hild-féle oldalfalakat. 1885-re elkészült az új kupola, építésvezetőként pedig Ybl élete végéig irányította a pénzhány miatt itt is akadozó munkákat, utolsó rajza is a bazilikához készült. A mű megvalósulását már nem érthette meg, 1891-ben történt halála után Kauser József vezetésével fejezték be az ország akkoriban legnagyobb templomát (lényegében már csak a belső díszítést), mely a főváros egyik új súlypontjává és jelképévé vált. Ybl terve már kierielt neoreneszánsz-neobarokk stílust mutat. A főhomlokzat óriáspilaszterekkel közrefogott, timpanonos portikusát hatalmas ív uralja, ami Alberti mantovai San Andrea-templomának továbbfejlesztett változata. A kupola a párizsi Invalidusok dómjéhez hasonlít, a magasba szökő oldaltornyok előképe a londoni Szent Pál-székesegyház. A szentély felőli oldalt, mely az akkor már forgalmas főútra nézett, a főtí szentélyhez hasonló egyetlen hatalmas félkörívré formálta, és ión oszlopsorral, súlyos párkánnyal és nagyméretű apostolszobrokkal tette még hangsúlyosabbá. A hatalmas épületet a fonatdíszes és bábos korláttal körülvett terasz még jobban kiemeli, egyúttal környezetébe is kapcsolja. Bár a környező házak eltakarják, kupolája és tornyai még a mai városképben is jelentős függőleges hangsúlyt alkotnak, az előtte húzódtó egyenes utca révén pedig részben a Duna felől is érvényesül a főhomlokzat.

Jelen írás csak vázlatos áttekintést adhat Ybl szakrális épületeiről. A bemutatott alkotások az életmű szerves részét alkotják, sőt annak csúcstarabjai, melyek jól mutatják építészetének jellemzőit, stílusának alakulását. Koruk igényeinek és szellemiségének megfelelően készültek, tükrözik a legújabb művészeti törekvéseket, a régi és kortárs

³³ Ilyen többek között a szentély főpapi karosszéke és ülőkéi, az oltárszőnyeg, az oltár fölötti fafeszület, a lavabo melletti törülközőtartó, keresztelőkút és több ötvösmű.

³⁴ Az eredetileg tervezett sisak, amely nem készült el az 1809-es felszentelésre, a torony így sokáig befejezetlen maradt. DERCSÉNYI 1992c, 34., 271. o.; GERLE–MARÓTY 2002, 190. o.

³⁵ YBL 1956, 94–98., 176–192. o.; ZÁDOR 1981, 21. o.; ZAKARIÁS 1992c, 30–33., 270. o.; SISA 1998, 213–214. o., 8.16–8.17. kép.; GERLE–MARÓTY 2002, 18., 24. o.; RITOÓK 2003, 158–160. o. A tervekről: KEMÉNY 1991. Legújabb monográfiája: KEMÉNY 2010.

európai építészet ismeretét tanúsítják, mégsem szolgai másolatok, hanem alkotó módon ötvözve a különböző mintákat, az átlagból messze kitűnő, egyéni hangú műveket hozott létre. Egyúttal koruk és alkotójuk eszméit is tükrözik a liturgiai és esztétikai szempontból legmegfelelőbbnek tartott templomról.

Hivatkozott művek

- BAJÁK László 1994. Adatok gróf Károlyi György mecénási tevékenységéhez. In: *Esztergom évlapjai*. XXXV. évf. 17–22. o.
- BALOGH Mihály 1997. Tass. In: *Bács-Kiskun megye kézikönyve*. Főszerk. Szabó Klára. CEBA Kiadó, h. n. (Magyarország megyei kézikönyvei 2.). 779–781. o.
- BUDA Attila – RITOÓK Pál (szerk.) 2008. *A fői templom és a romantika építészete*. Terc Kiadó, Budapest.
- BÜKI Barbara 2010. A Bakáts téri templom falképeiről. In: *Ars perennis. Fiatal művészettörténészek II. konferenciája (2nd Conference of Young Art Historians) Budapest, 2009. CentrArt Művészettörténeti Műhely tanulmányok (CentrArt Arthistorical Workshop Studies). Primus Gradus tanulmányok (Primus Gradus Studies)*. Szerk. Tüskés Anna. CentrArt Egyesület, Budapest. 343–353. o. Web: http://www.centrart.hu/letolt/arsperennis/53Ars_perennis_Buki.pdf. (Megtekintés: 2014. augusztus 7.)
- DERCSÉNYI Balázs (szerk.) 1992a. *Katolikus templomok Magyarországon*. Hegyi & Társa Kiadó, Budapest.
- DERCSÉNYI Balázs (szerk.) 1992b. *Evangelikus templomok Magyarországon*. Hegyi & Társa Kiadó, Budapest.
- DERCSÉNYI Balázs 1992c. Szent István király-plébániatemplom. In: DERCSÉNYI 1992a, 75., 285. o.
- DERCSÉNYI Balázs 1992d. Kecskemét. In: DERCSÉNYI 1992b, 28–29., 135. o.
- DERCSÉNYI Balázs 1992e. Budapest, Avilai Szent Teréz-plébániatemplom. In: DERCSÉNYI 1992a, 34., 271. o.
- ÉRSZEGI Géza et al. (szerk.) 2004. Szent István legendája Hartvik püspöktől. In: *Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból*. 1. köt. Osiris, Budapest. (Millenniumi Magyar Történelem. Források.) 27–46. o.
- FARBAKY Péter 1991. A fői templom. In: KEMÉNY–FARBAKY 1991, 23–32. o.
- FOLTIN Brúnó 1992. Az evangélikus templom. In: DERCSÉNYI 1992b, XI–XXII. o.
- GERLE János – MARÓTYZ Kata (vál., szerk.) 2002. *Ybl Miklós*. Holnap Kiadó, Budapest. (Az építészet mesterei.)
- HORVÁTH Lajos 1973. *Tass község története*. Községi Tanács VB, Tass.
- JERNYEI KISS János: A romantikus építészet emlékei Kecskeméten. In: BUDA–RITOÓK 2008, 70–77. o.
- JUHÁSZ István 1999. *Kecskemét város temetői*. Print 2000 Nyomda Kft., Kecskemét.
- KEMÉNY Lajos – GYIMESI Károly (szerk.) 1944. *Evangelikus templomok*. Országos Luther Szövetség, Budapest.
- KEMÉNY Mária – FARBAKY Péter (szerk.) 1991. *Ybl Miklós építész 1814–1891*. (Katalógus.) Hild–Ybl Alapítvány, Budapest.
- KEMÉNY Mária 1991. A kor stílustendenciáinak jelentkezése Hild és Ybl bazilikatervein. In: KEMÉNY–FARBAKY 1991, 77–88., 233–235. o.
- KEMÉNY Mária 2010. *A Szent István-bazilika. Építészet, város, történelem*. Terc Kiadó, Budapest.
- KERNY Terézia: Szent László hódolata Szűz Mária előtt (XIV–XIX. század). In: *Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*. Szerk. Csörsz Rumen István. Reciti Kiadó, Budapest, 2010. 515–540. o. Web: Az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenzíós portálja, <http://plone.iti.mta.hu/rec.iti/Members/szerk/ghesaurus-1/Kerny-Ghesaurus.pdf>. (Megtekintés: 2014. augusztus 27.)
- KIS János – HULEJ Enikő (szerk.) 2013. *Isten áldásával... 150 éves a kecskeméti evangélikus templom*. Kecskeméti Evangélikus Egyházközség, Kecskemét. Web: <http://mek.oszk.hu/12100/12153/12153.pdf>. (Megtekintés: 2014. augusztus 7.)
- KIS János – SZILÁGYI Tibor (szerk.) 1992. *Emlékkönyv 1792–1992. A kecskeméti evangélikus gyülekezet története*. Kecskeméti Evangélikus Egyházközség, Kecskemét. Web: <http://mek.oszk.hu/10900/10926/10926.pdf>. (Megtekintés: 2014. augusztus 7.)

- KOMÁRIK Dénes 1984. A „félköríves” romantika építészete Magyarországon. *Építés – Építészettudomány*, XVI. évf. 1–2. sz. 139–193. o.
- KOMÁRIK Dénes 1991. Ybl és a romantika. In: KEMÉNY–FARBÁKI 1991, 15–22. o.
- KRÄHLING János 2008. Romantika és evangélikus templomépítészeti. In: BUDA–RITOÓK 2008, 27–31. o.
- KRÄHLING, János – NAGY, Gergely Domonkos 2009. Late Baroque Greek-Cross Plan Type Lutheran Churches in Hungary. *Periodica Polytechnica Architecture*, 40. évf. 2. sz. 77–86. o.
- LYKA Károly 1982. *Nemzeti romantika. Magyar művészet 1850–1867*. 2. kiad. Corvina Kiadó, Budapest.
- NEY Béla 1875. A kajdacsí sírkápolna. *Vasárnapi Újság*, 22. évf. 48. sz. november 28. 755–757. o.
- PAPP-VÁRY Árpád – HRENKÓ Pál 1990. *Magyarország régi térképeken*. 2., jav. kiad. Gondolat Könyvkiadó – Officina Nova, Budapest.
- PAULOSOVÁ, Silvia 1996. Artikularkirchen. In: *Pamiatky a Múzeá (Denkmäler und Museen)*. *Revue für das Kulturerben*. 44. évf. különszám: *Christliche Kunst in der Slowakei*. 40–45. o.
- RADNÓTI Klára 2010. „Mily nagy volt ő, s mily törpe a jelen”. In: *Széchenyi világai*. Időszaki kiállítás, Magyar Nemzeti Múzeum, 2010. október 9. – 2011. március 6. (Katalógus.) Főkurátor: Csorba László. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. 89–112. o.
- RITOÓK Pál 2003. *Klasszicizmus, historizmus*. Kossuth Kiadó, Budapest. (Magyar építészeti 5.)
- SISA József 1998. Historizmus. In: *Magyarország építészeti története*. Szerk. Sisa József – Dora Wiebenson. Vince Kiadó, Budapest, 199–233. o.
- SZÉCHENYI István 2002. *Napló*. Vál., szerk., utószó: Oltványi Ambrus. Osiris Kiadó, Budapest. (Millenniumi Magyar Történelem. Források.)
- SZÉKELY Gábor 2013. Evangélikus épületek Kecskeméten. In: Kis János – Hulej Enikő (szerk.): *Isten áldásával... 150 éves a kecskeméti evangélikus templom*. Kecskeméti Evangélikus Egyházközség, Kecskemét. 38–51. o.
- SZÉKELY Gábor 2014. 150 éve épült a kecskeméti evangélikus templom. *Honismeret*, XLII. évf. 3. sz. 5–9. o.
- SZENTESI Edit 1992. Néhány megjegyzés az 1840–50-es évek építészeti ornamentikájához. *Ars Hungarica*, XX. évf. 67–79. o.
- VAHOT Imre 1853. Kecskemét és a kecskeméti puszták. In: *Magyarország és Erdély képekben*. 1. köt. Szerk. Kubinyi Ferencz – Vahot Imre. Emich Gusztáv könyvnyomdája, Pest. 83–126. o. (Faksimile kiadás: Kecskeméti Városi Tanács V. B., Kecskemét, 1980.)
- WINKLER Gábor 1992. Építészettörténeti áttekintés. In: DERCSÉNYI 1992b, XXVII–XLV. o.
- YBL Ervin 1956. *Ybl Miklós*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest.
- YBL Miklós – NEY Béla 1876. A kajdacsí emlékkápolna. *A Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye*, X. évf. 526. o.
- ZÁDOR Anna 1981. *A klasszicizmus és a romantika építészete Magyarországon*. Európa Könyvkiadó (Magyar Helikon) – Corvina Kiadó, Budapest.
- ZAKARIÁS János 1992a. Budapest, Assisi Szent Ferenc-plébániatemplom. In: DERCSÉNYI 1992a, 29., 272. o.
- ZAKARIÁS János 1992b. Fót, Szeplőtelen fogantatás plébániatemplom. In: DERCSÉNYI 1992a, 152–153., 277–278. o.
- ZAKARIÁS János 1992c. Budapest, Szent István király-plébániatemplom (Bazilika). In: DERCSÉNYI 1992a, 30–33., 270. o.

Székely Gábor (1983) az ELTE BTK-n történelem és művészettörténet szakon, a Mathias Corvinus Collegiumban nemzetközi kapcsolatok szakirányon végzett, majd a BME-n műemlékvédelmi szakmérnöki képesítést szerzett. Jelenleg doktorjelölt az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola Kora Újkori Magyar Történelmi Programján. 2012-től a Kecskeméti Evangélikus Egyházközség presbitere.

